

LANGDURIG EN VERBORGEN VERZUIM

Van vroege signalering tot maatwerk
binnen het voortgezet (speciaal) onderwijs

Thomas van der Vliet
Ellen Assenberg

Langdurig en verborgen verzuim

Van vroege signalering tot maatwerk binnen het voortgezet (speciaal) onderwijs

Thomas van der Vliet & Ellen Assenberg

ISBN 978 90 8850 758 8

NUR 840

© 2018 B.V. Uitgeverij SWP Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, *Stbl.* 351, zoals gewijzigd bij het besluit van 23 augustus 1985, *Stbl.* 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich te wenden tot Uitgeverij SWP (Postbus 12010, 1100 AA Amsterdam-Zuidoost).

'Education is a social process. Education is growth. Education is not a preparation for life; education is life itself.'

John Dewey

Voorwoord

Als een kind thuis komt te zitten, heeft dat vaak meer dan één oorzaak. En hoe langer een kind niet naar school gaat, hoe moeilijker het lijkt te worden om wel weer terug te keren in het onderwijs. Wat mij betreft is elke thuiszitter er één teveel! Omdat kinderen op school dingen leren die ze thuis niet meekrijgen. Hoe je te bewegen in een groep, bijvoorbeeld. Elk kind heeft recht op onderwijs, om zich te ontwikkelen en zich voor te bereiden op een toekomst die groter is dan alleen wat zich afspeelt tussen de vier muren van zijn huis.

Samen met partners als de PO-Raad en de VO-raad, de VNG en de Raad voor de Kinderbescherming hebben we als ministeries van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in het Thuiszitterspact de ambitie uitgesproken om geen enkel kind langer dan drie maanden thuis te laten zitten zonder een passend onderwijsaanbod. Acties als vroegtijdige signalering, goede verzuimregistratie, maatwerk, onderwijs-zorgarrangementen en goede communicatie met ouders en kinderen zijn daarom cruciaal.

En ja, ook in Den Haag slaan we de handen ineen. Samen met mijn collega van Onderwijs werk ik aan meer mogelijkheden voor meer maatwerk en meer oplossingen om het bieden van zorg in onderwijstijd (en omgekeerd natuurlijk) makkelijker te maken.

En wij helpen om kennis en goede praktijkvoorbeelden met elkaar te delen. Tussen leraren onderling, scholen onderling en samenwerkingsverbanden met elkaar. Ook de zorg heeft natuurlijk een rol. Het belangrijkste is dat we van elkaar kunnen leren en elkaar kunnen inspireren, zodat we er samen voor zorgen dat elke school zijn zorgplicht kan nemen en elk kind het onderwijs krijgt dat het nodig heeft om tot volle bloei te komen. De opstellers van dit boek laten zien hoe zij kinderen met persoonlijke begeleiding weer de klas in krijgen. Het staat vol praktische en handige tips om hier zelf mee aan de slag te gaan.

Laat dit boek een inspiratie zijn om ook in uw regio kinderen weer naar school te helpen!

Hugo de Jonge,
Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport

Inhoudsopgave

1	Vastgelopen op school	11
1.1	Inleiding	16
1.2	Waarom een boek over dit onderwerp?	17
1.3	Doelstelling	18
1.4	Voor wie is dit boek?	19
1.5	Werkt het echt zo goed?	19
1.6	Het ReconCollege – de context waarbinnen onze methodiek is ontstaan	19
2	Achtergronden	23
2.1	Definities	25
2.2	Risicofactoren in het ontstaan van langdurig verzuim	26
2.3	Kenmerken van thuiszitters	30
2.4	Gevolgen van thuiszitten	32
2.5	Aanpak	34
2.6	Initiatieven	36
3	Het begeleiden van thuiszitters	39
3.1	Ervaringen in het begeleiden van thuiszitters	41
3.2	Thuisonderwijs?	50

4	Methodiek Recon op Maat (RoM)	53
4.1	Voor wie schreven wij onze methodiek?	55
4.2	De tien ingrediënten van het RoM-programma	56
4.3	Organisatie	65
5	Thuiszitters in het regulier onderwijs	67
5.1	Preventie en verzuimregistratie	69
5.2	Noodzakelijke stappen in de eerste vier weken	72
5.3	Ketensamenwerking	78
5.4	Externe expertise inroepen	79
6	Het hulplan	81
6.1	De inhoud van het hulplan	83
6.2	Verloop en evaluatie	87
7	Eerste resultaten van het RoM-programma	89
7.1	Eerste resultaten	91
7.2	Resultaten casussen	92
8	Bespreekpunten en aanbevelingen	95
8.1	Bespreekpunten	97
8.2	Aanbevelingen voor toekomstig onderzoek	101
	Bronvermelding	102
Bijlage I	Toestemmingsverklaring informatieoverdracht	105
Bijlage II	Aandachtspunten regulier onderwijs	107
Bijlage III	Checklist Langdurig Verzuim	109
Bijlage IV	Format Hulplan	110
Bijlage V	Vragenlijsten leerling / docent	116
	Nawoord	121
	Contactinformatie	125

1

Vastgelopen op school

‘Je kunt als school niet alle thuiszitters redden, maar voor veel van hen kun je volledige schooluitval wel voorkomen. Het behalen van een diploma vergroot de kansen voor de toekomst van een kind. Als je dat door middel van maatwerk bij een leerling kunt bereiken, dan maak je als school écht verschil.’

**Janneke van der Linden,
gz-psycholoog/orthopedagoog Rijndam**

Saskia zit al 21 weken thuis

Saskia zit in de derde klas van de havo en behaalt goede resultaten. Toch gaat zij opeens verzuimen. Saskia heeft allerlei lichamelijke klachten en haar verzuim loopt snel op. Ze blijft zitten, maar haar klachten nemen niet af. Ook in het daaropvolgende jaar blijft haar verzuim zeer hoog. Na vele weken van afwezigheid wordt duidelijk dat Saskia voor de tweede keer zal blijven zitten in de derde klas. Dit is rond kerst, na het eerste rapport. Gek genoeg is haar verzuim geen onderwerp van gesprek op school. Niemand trekt aan de bel. Het eerste échte gesprek hierover is namelijk een exitgesprek. Saskia krijgt het advies om een niveau af te stromen en naar een andere, kleinschaligere school te gaan. Ouders en Saskia gaan hiermee akkoord. De nieuwe school is inderdaad iets kleiner en in eerste instantie zien ze wel wat in deze overstap. In de tussentijd gaat de situatie van Saskia echter fors achteruit. Na de voorjaarsvakantie start zij op haar nieuwe school. Na één schooldag houdt ze het voor gezien. Vanaf dat moment is duidelijk dat het reguliere onderwijs niet langer haalbaar is. De prikkels, de sociale druk, ze kan het niet aan. Op haar nieuwe school wordt gelukkig wel direct aan de bel getrokken. Saskia wordt aangemeld voor een plaatsing in het voortgezet speciaal onderwijs en zit inmiddels al 21 weken thuis. In het ziekenhuis is geen lichamelijke oorzaak van haar klachten te vinden. Er blijkt wel iets anders aan de hand te zijn. Uit een psychologisch onderzoek blijkt dat Saskia een angststoornis heeft. Die vormt een verklaring voor haar lichamelijke klachten.

Mark voelt zich niet begrepen

Mark zit in de derde klas van het vmbo als hij vastloopt. Mark zit niet lekker in zijn vel en heeft last van verschillende lichamelijke klachten. Mark meldt zich steeds vaker ziek op school. Zijn verzuim loopt snel op, zowel in frequentie als in duur. Hij ervaart weinig begrip voor zijn verzuim. Als hij na een tijdje weer terug op school is, vraagt niemand hoe het met hem gaat en wordt hij aan alle kanten overladen met inhaalwerk. Na enige tijd laten zijn docenten doorschemeren dat zij vraagtekens hebben bij zijn verzuim en dat hij best vaker naar school zou kunnen komen. Mark en zijn ouders voeren verschillende gesprekken op school over zijn problemen, maar hun boodschap wordt niet opgepakt. De school is niet bereid om de problemen van Mark serieus te nemen en met hem mee te denken over een oplossing. Op een dag zegt zijn lerares: 'Je bereikt niets in je leven als je op deze manier doorgaat.' Mark ziet dat zijn situatie verkeerd wordt ingeschat. Hij wil niet verzuimen, maar kan niet anders. Natuurlijk gaat hij liever gewoon naar school om zijn diploma te halen en met leeftijdsgenoten om te gaan. Op een gegeven moment mag Mark naar een soort zorgklas. Dit is eigenlijk voor een maand, maar hij gaat er drie maanden heen. Hier gaat hij halve dagen naar school en zit hij in een klein klasje. Dit is best fijn, eigenlijk het enige lichtpuntje in de hele periode, maar het is helaas een tijdelijk traject. In de tussentijd volgt hij ook een traject bij een psycholoog, omdat iedereen denkt dat hij een psychisch probleem heeft. Na drie maanden in de zorgklas moet hij weer terug in het gareel van het reguliere programma. Dat lukt niet. Mark zit vervolgens een half jaar ziek thuis. Zijn motivatie bereikt een dieptepunt. Op school willen ze hem niet meer, dus waarom zou hij nog gaan? Leerplicht bemoeit zich heel kort met de situatie en komt tot het advies: blijf maar twee weken thuis, totdat je naar je nieuwe school kan. Dit worden zes maanden, omdat zijn dossier overal blijft liggen. Pas als Mark en zijn ouders zelf bij Leerplicht aan de bel trekken, komt er een beetje schot in de zaak. Het duurt echter nog weken voordat het speciaal onderwijs in beeld komt. Mark schrikt hiervan. Hij wil helemaal niet naar het speciaal onderwijs, maar andere opties lijken er niet te zijn.

Sanne mag kiezen: afstromen of uitstromen

Sanne is een derdejaars vmbo-leerlinge op het moment dat zij de overstap naar het speciaal onderwijs moet maken. Sanne gaat met heel veel plezier naar school, maar wordt plotseling ziek. Sanne heeft voortdurend hoofdpijn, is duizelig en heel erg vermoeid. Er wordt geen duidelijke medische oorzaak voor haar klachten gevonden. Sanne ligt enkele maanden op bed en moet daarna de schoolgang weer rustig opbouwen. Hier gaat het mis. Sanne wordt in het vmbo direct een leerjaar teruggeplaatst, omdat ze te veel lesstof gemist heeft. Iedere keer dat zij vanaf dat moment een dag verzuimt, loopt haar achterstand verder op. Ook op sociaal gebied eist haar verzuim zijn tol. Sanne heeft het gevoel dat ze niet wordt geloofd en ze begint buiten de groep te vallen. Tot haar grote verdriet komt de school uiteindelijk met twee opties: een niveau afstromen óf overstappen naar het speciaal onderwijs. Sanne wil dit helemaal niet. Ze wil TL blijven volgen en ze wil niet van school af. Ze heeft het ontzettend naar haar zin op haar huidige school. Ook haar ouders schrikken van het voorstel. Het type onderwijs past zo goed bij hun dochter en ze heeft daar zoveel leuke vriendinnen. Sanne en haar ouders zijn enorm teleurgesteld over het feit dat er geen andere opties zijn. Er zijn in hun ogen zoveel andere mogelijkheden om de draad weer op te pakken, als ze op school maar een klein beetje buiten de lijntjes hadden willen denken. Ook in Leerplicht zijn Sanne en haar ouders teleurgesteld. Sanne heeft alles bij elkaar een half jaar op bed gelegen. Leerplicht zou langskomen, maar is nooit geweest. Ouders missen vanuit school vooral de motivatie om leerlingen binnen boord te houden.

1.1 Inleiding

De Wet op het Passend Onderwijs vraagt om aanpassingen van het onderwijslandschap, zodat er voor alle leerlingen een passende plek ontstaat. De haalbaarheid van deze opdracht valt of staat met de bereidheid van scholen om buiten hun bestaande of oude kaders te denken. Als we kijken naar de huidige verzuimcijfers en naar de verhalen van Saskia, Mark en Sanne, kunnen we alleen maar concluderen dat we er nog lang niet zijn.

Het schooljaar 2015-2016 telde 4194 geregistreerde thuiszitters. Hiervan waren 1602 leerlingen niet ingeschreven op een school (absoluut verzuim) en 2592 leerlingen langer dan drie maanden niet op school geweest (relatief langdurig verzuim). Daarnaast waren er in datzelfde schooljaar nog 5537 leerlingen met een vrijstelling van de Leerplichtwet, omdat zij vanwege ernstige lichamelijke of psychische problemen niet naar school konden (Vasterman, 2017). De laatste cijfers wijzen uit dat in het schooljaar 2016-'17 deze aantallen niet zijn gedaald (NOS, 2018). Het aantal thuiszitters is hiermee aanzienlijk. Daar komt bij dat er twijfels zijn over de volledigheid van deze cijfers. In de eerste plaats omdat de registratie lang niet bij alle scholen op orde is, maar ook omdat een grote groep leerlingen die langdurig geoorloofd verzuimt, de zogenaamde verborgen verzuimers, niet wordt meegeteld. Dat terwijl bij veel van hen het hele onderwijsproces langdurig stil ligt. Deze leerlingen vallen officieel niet onder de groep thuiszitters, terwijl ze het in de kern wel zijn.

Kortom: er is werk aan de winkel. Voor veel van deze thuiszittende kinderen zal gezocht moeten worden naar passende plekken binnen het speciaal onderwijs, maar ook dáár vallen nog veel kinderen tussen wal en schip. In het verleden waren de doelgroepen binnen het speciaal onderwijs redelijk netjes gekaderd met behulp van duidelijke criteria zoals IQ, afhankelijkheid van derden, psychiatrische diagnoses, verzuim et cetera. Leerlingen met meervoudige of complexe problematiek waren daardoor ook binnen het speciaal onderwijs soms moeilijk plaatsbaar. De Wet op het Passend Onderwijs geeft mogelijkheden om tussen die

kaders te zoeken naar een aanbod voor kinderen die nergens een écht passende plek vinden. Te denken valt bijvoorbeeld aan kinderen met ernstige gedragsproblemen én een laag IQ, of kinderen die langdurig ziek zijn vanwege hun psychische problematiek. Het gaat hierbij om uitzonderingsgevallen, om kinderen waarbij de ondersteuningsbehoefte heel specifiek en vaak heel groot en complex is. Dit vraagt onderwijs op maat en dat is meestal duur. Het vraagt van scholen om hun regio-functie op te pakken, in een van de ‘niches’ te springen, het beleid aan te passen, zichzelf te ontwikkelen, van docenten specialisten te maken en te investeren in aanpassingen.

1.2 Waarom een boek over dit onderwerp?

De schrijvers van dit boek zijn werkzaam op een school voor voortgezet speciaal onderwijs (vso) gericht op langdurig zieke kinderen. Binnen deze vorm van onderwijs zagen zij de laatste jaren een verbreding van hun doelgroep. Er stond een nieuwe, groeiende groep leerlingen op de stoep. Zij kregen de naam ‘langdurige of verborgen verzuimers’. Het waren veelal leerlingen die vanwege medisch onvoldoende verklaarde klachten of psychische problematiek de vaart van het reguliere programma niet konden bijhouden of de stress van de volle klassen en de lange dagen niet aankonden. Deze leerlingen worden vaak ziekgemeld en komen in het ergste geval thuis te zitten. Een ziekmelding maakt het verzuim geoorloofd, maar daarmee niet minder zorgelijk. Binnen de grote scholengemeenschappen raken deze leerlingen vaak snel en bijna ongemerkt onder de radar. Het duurt soms onnodig lang voordat ze weer in beeld komen. Pas dan, vaak na een doublure en een uitzichtloze positie in het nieuwe schooljaar, voelen scholen dat de situatie urgent is. De kans dat de leerling dan nog op de betreffende school kan blijven is nagenoeg nihil. Een overgang naar het speciaal onderwijs brengt vaak wel enige verbetering met zich mee, maar ook daar kunnen leerlingen vaak niet zomaar fulltime terug naar school.

Deze leerlingen zijn er altijd geweest, maar zijn pas de laatste jaren zichtbaar aan het worden. Het feit dat wij de groep zagen groeien, komt deels doordat verschillende organisaties en instanties er veel aan doen deze problematiek beter en eerder te signaleren en voor de thuiszitters een passende plek te vinden. Binnen het speciaal onderwijs hebben wij mogelijkheden om het aanbod op allerlei manieren aan te passen. Ook voor ons was het echter een lange zoektocht voordat wij resultaat gingen merken bij de (oud-)thuiszitters. Tijdens dit proces vonden wij maar weinig voorbeelden uit de praktijk die we konden gebruiken om de nodige aanpassingen te maken in ons onderwijsaanbod. Onze zoektocht was dan ook een weg van vallen en opstaan, waarbij we een stuk wijzer zijn geworden over wat werkt en niet werkt bij deze leerlingen. Inmiddels hebben we een modus gevonden waarbij we bij veel van hen vooruitgang zien. Graag delen we deze modus met onze collega's in onderwijsland. Wij hopen onze collega-scholen voor voortgezet (speciaal) onderwijs te kunnen inspireren om ook hun onderwijs passend te maken voor deze complexe groep leerlingen.

1.3 Doelstelling

De doelstelling van dit boek is in het licht van paragraaf 1.2 dan ook tweeledig:

- 1 Op landelijke schaal moet de urgentie van een beleidsmatige aanpak van thuiszitters groeien.
- 2 Het beschrijven van onze methodiek moet handvatten bieden aan scholen voor regulier én speciaal voortgezet onderwijs, betreffende het omgaan met langdurig en verborgen verzuim.

1.4 Voor wie is dit boek?

Dit boek is geschreven voor alle onderwijs- en zorgprofessionals die te maken hebben met langdurig en verborgen verzuim. Hierbij valt te denken aan zorgcoördinatoren en intern begeleiders, docenten, directieleden, onderwijsconsulenten, ambulant begeleiders en beleidsmakers vanuit gemeente, schoolbesturen en samenwerkingsverbanden.

De opzet van het boek is praktisch van aard. De beschrijving van onze methodiek, genaamd ‘Recon op Maat’ (oftewel RoM), is samengevat in tien basisingrediënten, geïllustreerd met voorbeelden vanuit onze eigen praktijk in de vorm van drie casussen.

1.5 Werkt het echt zo goed?

Onze populatie is te klein om betrouwbare conclusies aan de behaalde resultaten te verbinden. Onze methode is daarom niet gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek, maar wel een voorbeeld van good practice op het gebied van maatwerk binnen het passend onderwijs. Wij hebben in de afgelopen jaren gemerkt dat we de schoolgang bij veel langdurige of verborgen verzuimers weer op gang hebben kunnen krijgen door de methode die we in dit boek beschrijven. Het is ons echter niet bij iedereen gelukt. Als de leerling, om welke reden dan ook, geen motivatie meer heeft voor school, als de behoefte overheerst om school koste wat het kost te vermijden of als school en ouders/verzorgers onvoldoende samenwerken, dan is het heel moeilijk om beweging in een verzuimsituatie te krijgen. Ook wij zien ons dan soms genoodzaakt om de casus over te dragen aan andere instanties, zoals Leerplicht of Jeugdbescherming.

1.6 Het ReconCollege – de context waarbinnen onze methodiek is ontstaan

Openluchtschool De Recon is een openbare school voor speciaal onderwijs, gericht op langdurig zieke kinderen. De school kent een afdeling voor basisonderwijs, een VSO-praktijkafdeling en een vmbo-afdeling,

het zogenaamde ReconCollege. De populatie van het ReconCollege bestaat uit circa tachtig leerlingen in de leeftijd van twaalf tot twintig jaar, die bekend zijn met een chronische ziekte, zoals diabetes, astma, epilepsie of een hartafwijking. De lessen vinden plaats in kleine groepen en omdat leerlingen geregeld onderwijstijd missen, krijgen ze veelal lessen op individuele basis aangeboden. De school kent een regulier lesrooster en werkt toe naar een vmbo-diploma dat via een extraneus-samenwerking bij zusterscholen wordt behaald.

Op het ReconCollege krijgen de leerlingen extra ondersteuning op medisch, sociaal-emotioneel en cognitief gebied. Naast het gespecialiseerde docententeam, wordt deze ondersteuning geboden door verpleegkundig personeel, een schoolarts, een maatschappelijk werker, een orthopedagoog, een dramatherapeut, een fysiotherapeut en een logopedist (Openluchtschool De Recon, z.d.).

In de afgelopen jaren groeide op het ReconCollege het aantal aanmeldingen van leerlingen die vanwege een hoog verzuim vastliepen op hun oude school. Het ging hierbij vaak om leerlingen die vanwege lichamelijke klachten in toenemende mate werden ziekgemeld. Vaak bleek dat er naast de lichamelijke klachten ook sprake was van sociaal-emotionele problematiek. Enkel een overstap naar het speciaal onderwijs bleek voor deze groep leerlingen in de meeste gevallen niet voldoende om weer in een gezond schoolritme te komen. De achterstanden waren hiervoor te groot en in veel gevallen waren de leerlingen hun vertrouwen in zichzelf en het hele onderwijssysteem kwijtgeraakt. Ook op het speciaal onderwijs vielen deze leerlingen al snel terug in een patroon van verzuim. Onze collega-docenten moesten wennen aan deze nieuwe doelgroep. Het ziektebeeld en met name de belastbaarheid van deze leerlingen was vaak niet duidelijk. Hierdoor ontstond gemakkelijk en snel ruis in de aanpak van deze doelgroep. Docenten benaderden deze leerlingen allemaal op hun eigen manier, niet wetende dat een goedbedoelde opmerking als 'hé, ben je er eindelijk weer' heel wat oud zeer bij een leerling naar boven kon brengen. Het gevoel dat anderen je niet geloven, dat je